

ПРЕНЕБРЕГВАНОТО СОЦИАЛНО СТРАДАНИЕ: УЯЗВИМОСТТА НА „НЕУЯЗВИМИТЕ“

Диана АПОСТОЛОВА

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“,
Философско-исторически факултет

БЪЛГАРИЯ, Пловдив 4000, ул. Цар Асен 24

✉ fif@uni-plovdiv.net

Резюме. В тази статия ще ви занима с едно недотам познато „лице“ на социалното страдание и по-конкретно – с баналността на едни всекидневни, „малки страдания“, оставащи нерегистрирани от конвенционалните дефиниции за социална сигурност и уязвимост, а донякъде и от самото общество, с неговите структури, институции и образования.

Официалният държавен дискурс поставя знак за равенство между социалната уязвимост и несигурност на индивида и притежаваните от него ниво на доходи, образованост, заетост, здравословно състояние. Този едностранчив, административен поглед към социалното страдание – предимно като заключено в дихотомията „включеност“ – „изключеност“ – улавя единствено онези индивиди, които бюрократичният апарат класифицира като представители на т.нар. уязвими групи: лицата с тежки заболявания и увреждания, крайно бедните, представителите на етническите малцинства, бежанците, безработните и пр. Така извън обсега на този поглед остава социалното страдание на онези, които, поради всичко това, условно сме „принудени“ да наречем „неуязвимите“.

Именно в тяхното всекидневно преживявано страдание искам да провокирам да се „вгледаме“ в опит да намерим отговор на въпроса: на какво се дължи едно такова съществуване, пронизано от несигурност, причинена не от невъзможност за поддържане на (бюрократично) определено социално-икономическо положение или социално-икономически стандарт на живеене, а породена от страха, че живееш живот, в който е невъзможно да продължиш да инвестираш.

Ключови думи: социално страдание; уязвимост; праг на (не)сигурност.

Статията да се цитира по следния начин:

Апостолова, Д. (2017). Пренебрегваното социално страдание: уязвимостта на „неуязвимите“. *Психологични изследвания*, Том 20, Кн. 1, 2017, 45-51. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).

© Д. Апостолова, 2017

Статията е постъпила през ноември 2016

Приета за публикуване през март 2017

Публикувана през юни 2017

Авторът е прочел и одобрил окончателния вариант на ръкописа.

IGNORED SOCIAL SUFFERING: THE VULNERABILITY OF THOSE WE THINK “INVULNERABLE”

Diana APOSTOLOVA

*University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”
The Faculty of History and Philosophy*

BULGARIA, Plovdiv 4000, 24 Tzar Asen str.

✉ fif@uni-plovdiv.net

Abstract. *Within this article I am planning to draw your attention on one still little known “face” of social suffering, and in particular – the banality of everyday life “small sufferings”, which are not registered by the conventional definitions of social security and vulnerability, and partly by society itself with its structures, institutions and entities.*

The official state discourse equalises the social vulnerability and insecurity of the individual with the level of his income, education, employment, health. This one-sided, administrative view on social suffering – mostly as locked in the dichotomy “inclusion” – “exclusion” – captures only those individuals that the bureaucratic apparatus classifies as representatives of the so-called vulnerable groups: those with severe illness and disability, people living in t extremely poverty, ethnic minority groups, refugees, the unemployed, etc. Thus, the social suffering of those who, due to all of this, we should call “invulnerable” remains beyond the scope of this vie.

It is their everyday suffering that I wish to provoke you to “look at” on, as an attempt to find an answer to the question: what is due to an existence, penetrated by uncertainty caused not by the impossibility to sustain a (bureaucratic) certain socio-economic situation or a distinct type of socio-economic standard of living, but because of the fear that you live a life in which is becoming impossible to keep investing in.

Keywords: social suffering; social vulnerability; insecurity threshold.

The article can be cited as follows:

Apostolova, D. (2017). Prenebregvanoto sotsialno stradanie: uyazvimostta na „neuyazvimit“ [Ignored social suffering: The vulnerability of those we think “invulnerable”]. *Psychological Research*, Volume 20, Number 1, 2017, 45-51] ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online), (in Bulgarian).

© D. Apostolova, 2017

Submitted – November 2016

Revised – March 2017

Published – June 2017

The author has read and approved the final manuscript.

Образът на социалното страдание често заема ексклузивна роля в медийното отразяване на света. Превърнат в алтернативна форма на културното изразяване, едновременно като зрелищен спектакъл и като отразяване на реалността, този образ все повече се експлоатира като маркетинг и бизнес стратегия – медиите не просто ни информират за всяко възникнало извънредно събитие, те правят нещо повече – удовлетворяват (по модела fast-food) все по-нарастващата ни потребност да бъдем хуманни и съпричастни.

Широко отразявано е човешкото страдание, скрито зад проблемите, свързани с бедност и заболяемост, терористични атаки, природни катастрофи и бедствия, престъпност, насилие, агресия.

На картината на човешкото страдание разпознаваме предимно лицата на бездомни, на просещи, на самотни възрастни, на безпризорни деца, на хора с увреждания и тежки заболявания, на „гето хора“, на бежанци. Образът на показваното страдание е толкова уродлив и разтърсващ, че сякаш превръща в нереден опита ни социалното страдание дори да бъде помислено различно – като банално или всекидневно например.

Но като цяло това, което се визуализира и представя, не е нито толкова обичайно, нито толкова често срещано. Голяма част от най-рутинното страдание остава невидимо.

Въпреки актуалността на темата за човешкото страдание и неговите последствия (а може би и тъкмо заради това), подходът към нея продължава да е сякаш твърде повърхностен. Официалният държавен дискурс поставят знак за равенство между социалната уязвимост и несигурност на индивида и притежаваните от него нива на доходи, образование, заетост, здравословно състояние, предлагайки едностранчив, административен поглед към социалното страдание – предимно като заключено в дихотомията „включеност“ – „изключеност“, който улавя единствено онези индивиди, които бюрократичният апарат класифицира като представители на т.нар. уязвими групи: лицата с тежки заболявания и ув-

реждания, крайно бедните, представителите на етническите малцинства, бежанците, безработните и пр.

Фиксирането в проблема на уязвимостта, разбираана предимно социално-икономически, като предизвикваща социално страдание у тези, които са нарочени да бъдат нейна „моментна снимка“, е в голямата си степен опит тази уязвимост да бъде кодифицирана, да бъде категоризирана и в крайна сметка лесна за разпознаване, за „диагностициране“. Защото освен образ на обреченост, пораждащ съчувствие и желание за съпричастност, тази уязвимост е и образ на абнормалност, на другост, в който най-първо се вглеждаме, когато анализираме или търсим решение на различни социални кризи.

Актът на подкрепа, отправен към тези представители на (дефинитивно) уязвимите групи, е същевременно желание за разграничаване от тях и повеля за тяхната нормализация, за връщането им обратно в света на „нормалните“ хора. В дълбочината на тези актове – актовете на държавна помощ и граждански инициативи за нуждаещите се – прозира намерение тези индивиди да се „привържат“ отново към онези общосподелени ценности, характерни за мнозинството на нормалните.

Това проличава в бързината, с която решаваме, че трябва да намерим подслон на бездомния, още преди да сме разбрали какво той иска за себе си. И още повече – в нашите яростни укори към същия този човек, на когото така самоотвержено сме искали да помогнем, ако той откаже да се настани или да остане в осигурения му подслон.

Всъщност образът на бездомния, на просяка, на наркомана или обобщено – на изключения „друг“ се възприема изначално негативно. Той бива генерализиран и мислен през определена група и със самото това – дисквалифициран. Така това престава да бъде образ на (конкретно) страдащ човек. Много често ще чуем, че голяма част от бездомните са алкохолици или злоупотребяват с различни психотропни вещества, че младежите от институции така или иначе израстват като престъпници и т.н..

Но защо тогава е толкова важно да им помогнем?

Вероятно защото осъзнаваме, че зад подобно „пропадане“ не стои вродена невъзможност да „бъдеш нормален“, нито пък вродена предопределеност (предразположеност) „да станеш това, което си“ (клошар, просяк, проститутка), а презентирани социални патологии, породени от социално-психологически фактори и феномени. Казано иначе, всеки „нормален“ индивид (неявно, несъзнавано) се вижда заплашен да изпадне в същото това положение, той преживява дистанцията между неуязвимото си „тук“ и уязвимото „там“ като опасно лесно преодолима, а самия себе си, като потенциална „жертва“, пряка или косвена – на същата тази съвкупност от социално-психологически фактори.

Всъщност преекспонирането на тази уязвимост, дефинирана като такава от привилегированата гледна точка на „нормалността“, не е нещо повече от търсенето на отговор на въпроса: ако няма ген на самоубийството, на клошарството, на проституцията, какво се е случило на тези хора, какво ги е тласнало към това да се превърнат в „такива, каквито са“? (вж. Слатински 2011:139).

Това е опит бъде преодолян проблемът с непредвидимостта в поведението на индивидите, които сякаш са отхвърлили ценностните и културни норми на обществото, както и страхът, който неуправляемостта на едно такова поведение поражда у останалите.

Подобен подход към човешкото страдание е по-скоро фокусиране върху симптома, отколкото върху етиологията на болестта.

Оказва се, че тази непредвидимост и непредсказуемост е проникнала в между-човешките ни отношения на едно съвсем всекидневно ниво, пораждайки една почти екзистенциална тревога и това налага да преосмислим едностранчивостта, с която говорим и мислим за уязвимостта, за несигурността и за страданието в съвременния свят. Наблюдаваме това, което Елиас описва със следния фрагмент: „Автомобилите профучават бързо насам-натам; пе-

шеходци и велосипедисти се стремят да се промъкнат през потока от коли; регулировчици стоят на големите кръстовища, опитвайки се повече или по-малко успешно да регулират движението. Но това регулиране всъщност се базира на предположението, че всеки индивид поотделно регулира сам най-стриктно поведението си съобразно нуждите на това преплитане. Главната опасност, която представлява тук човек за човека, е да не би някой от участниците в това движение да *загуби контрол над себе си*. Необходими са непрекъснато наблюдение, високодиференцирано саморегулиране на поведението, за да може отделният индивид да се ориентира в тази суматоха. Достатъчно е един човек да не издържи на поведението, което изисква това постоянно саморегулиране, за да *постави себе си и останалите в смъртна опасност*.“ (Елиас 1999).

Отвъд схематизирания, бюрократичен поглед върху социалното страдание стои схващането, че всички „жертви“ са равни в преживяването на уязвимостта си и никоя не е „повече жертва“ от останалите. Но човек може да страда по много различни причини и в различна степен, съществува феноменът на преживяване на страданието и това е нещо съвсем различно. Така че ако ние действително искаме да достигнем до същността на социалното страдание, трябва да имаме готовността да мислим за него извън предварително зададените категории, които описахме по-горе.

Използвайки теоретична постановка от науката за сигурността, въведена от Николай Слатински, ще се направя опит да експлицирам по-строго казаното по-горе. В едно от своите изследвания Слатински въвежда понятието долен праг на (не)сигурността, който дефинира по следния начин: „**Долният праг на (не)сигурност** е такова минимално ниво на сигурност, под което започват необратими промени в системата или структурни деформации с рискове, стигащи до разрушителен потенциал“ (Слатински 2011:138). *И още:* „Долният праг на (не)сигурност е такова минимално ниво на сигурност несигурност, под кое-

то всъщност несигурността излиза извън контрол и системата (човекът, общността, обществото) започва да се разпада. При приближаването на този праг в системата настъпва криза, тя започва да се тресе, да изпитва неустойчивост, малки въздействия причиняват големи последиствия.“ (ibid: 143).

Изпадането под долния праг на (не)сигурност Слатински описва и сравнява със състоянието на „аномия“, по определението на Емил Дюркейм, като състояние на разлагане, дезинтеграция и разпад на системата от ценности и норми, които гарантират обществения ред. Такова изпадане под този праг е ситуацията на жената, която напуска съпруга си след незначителен спор, въпреки че не си е тръгвала в много други ситуации, в които е ставала жертва на грубост и дори физическо насилие от негова страна, или историята на бивш военен, който стреля и убива друг мъж по време на рутинна процедура за установяване на вината за леко пътно-транспортно произшествие (вина, за което има всъщност стрелецът).

Тук е важно да кажем, че долният праг на (не)сигурност не е статична, еднаква за всички нас „величина“ – тя е уникална „характеристика“ на всеки отделен субект, защото е зависима от преживяванията му и от отношенията му със социалната среда (вж. Слатински 2011:140). Ние не трябва да си представяме прага на (не)сигурност като линия, която разграничава тези, които успяват, от тези, които не успяват. Тя не е идентична на линията на бедността например, или на средната температура на тялото, както казва самият Слатински.

Прагът на (не)сигурност по-скоро трябва да бъде мислен като граница на устойчивостта, която разделя моето „аз още мога“ от моето „аз вече не мога“. Т.е., ако представим проблема за социалното страдание през цитираната дефиниция за долен праг на сигурност, можем да кажем, че този праг разграничава идентичността на „уязвимия“ от тази на „уязвения“ и съответно – страданието, породено от това, което е възможно да случи (при първите),

от страданието от онова, което вече се е случило.

Ако останем в анализа си при онези индивиди, които вече са изпаднали под прага си на (не)сигурност, ние ще имаме възможността да изследваме единствено патологичното страдание на личността, преминала отвъд точката на бифуркация. Или ако се върнем при метафората с болестта – ще можем да наблюдаваме единствено как се хиперпрезентират симптомите на едно заболяване, което вече успешно сме диагностицирали (не че изследването на това страдание няма да ни даде важни отговори, но то не може да ни разкрие същността на „всекидневните психопатологии“ (Деянов, Събева, Петков 2014).

Затова предлагам обръщане на изследователското внимание към онова състояние на системата, свързано от Слатински с *приближаването* ѝ на долния праг на (не)сигурност, при което **настъпва криза** и тя започва да се тресе, да изпитва неустойчивост и **малки въздействия причиняват големи последиствия**. Трябва да се обърнем именно към малките въздействия, които ние припознаваме като „малките страдания“ на индивида.

„В своята баналност като „малко страдание““ (за разлика от големите нещастия, катастрофи и лишения), то не само не е институционализирано в бюрократичните системи за социална защита или клиничните експертизи, не само е лишено от медиен образ, но освен това по специфичен е начин непризнато или дори цензурирано от здравия разум. За него здравият разум казва „има и по-лошо“ или „няма за какво да се оплакваш“, оставяйки страдащия да пребивава в амбивалетността на полусподелянето, на примиреното понасяне на непоносимото, а обстоятелствата, които го пораждат – „в реда на нещата“ (вж. Събева 2015). Можем да кажем, че това е страданието, което се поражда на равнището на рефлексивния Аз, но се впечатва във всички равнища на Аза. Рефлексивният Аз следва да се разбира като онова равнище на Аза, в което са инкорпорирани нашите социално институирани идентичности –

там където е контурирана нашата идеална представа за себе си.

Можем да мислим „малките страдания“ в различни перспективи. В контекста на темата за неолибералния аз (Neoliberal Self) или предприемаческият аз (Entrepreneurial Self), които „принуждават“ личността да обживява социални позиции и да инкорпорира идентичности в условията на гъвкавост, адаптивност и постоянна промяна, можем да мислим индивида като лишен от възможност за приспособяване, обвързвайки това с психологическата теория за конгруентността на Аз-а, т.е. можем да интерпретираме „малките страдания“ като постоянно преживявано несъответствие между възприемания Аз и актуалното преживяване, „придружавано от напрежение, вътрешно обръкване и несъгласувано поведение, резултат от конфликт между тенденциите за актуализиране и самоактуализиране“ (Стоева 2010: 116). Или като заемане на „позиция на неавтентичност“ от индивида, когато неговите действия биват насочвани от конкретни представи за успех, грандиозни фантазии за собствена значимост и стремеж за превъзходство над останалите (пак там: 104–105).

През Бурдийо можем да мислим тази „позиция на неавтентичност“ като породе на от ритуалите на институиране, при които „институирането на една идентичност, която може да бъде благородническа титла или стигма („ти си само един...“), е **налагане** на име, т.е. на социална същност. Да институираш, да посочиш същност, компетенция, означава да **наложиш едно право на съществуване**, което е задължение за съществуване (или на съществуване). То значи да означеш някому **какво той е** и да му означеш, че трябва да се държи съответно на това“ (Бурдийо 2005).

Но ако изберем да подходим така, изследвайки страданията на една съвременна жена, например – съпруга, майка на две деца, повишена наскоро, в началото на 40-те си години, с приличен към висок стандарт на живот, направила опит за самоубийство – какво бихме могли да разберем за нея? Дали бихме разбрали защо тя

страда? Може би от липсата на достатъчно време; от стреса и чувството за еднообразие на всекидневието; от това, че не успява да е достатъчно или толкова добра майка, съпруга, дъщеря, сестра, приятел, колега, колкото ѝ се иска; от ограничените ѝ социални контакти; от това, че няма мечтания външен вид. Но не страдат ли по сходни причини по-голямата част от съвременните жени?

Но какво в действителност стои зад внезапното ѝ, взето сякаш много набързо решение да умре?

Отговорът на този въпрос няма как да бъде даден тук и целта ни не е да го търсим. Същественото е, че този отговор съдържа в себе си изискването за един по-различен обектив към социалното страдание, който насочва към неговата *сингуларност*. Към онова „как“ на страданието, което не може да бъде обективизирано, както може да бъде обективизирано и универсализирано страданието на „жените от XXI в.“ Това „как“, което макар и преживявано дълбоко индивидуално, дори предрефлексивно, намира своя пренос във всекидневния живот чрез действия, които обикновено описваме като нелогични, необясними, неочаквани или неоправдани, т.е. чрез „психотични апresentationи“ (зад които е скрит емоционалният живот на другия – винаги даден ни апresentationно), зад всяка от които стои различно основание, но всяка носи като последица отношения на нараняване.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Бауман, З.** (2000). Живот във фрагменти. София. ЛИК.
2. **Бек, У.** (2001). Световното рисково общество. София: Обсидиан.
3. **Бурдийо, П.** (2005). Ритуалите на институиране. В: Социологически проблеми, № 3–4, 104–122.
4. **Деянов, Д., Събева, С., Петков, Т.** (2014). Психопатологията на всекидневието като проблем пред социоанализата. В: Stoyanov, D. (ed.), Psychopathology: theory, perspectives and future approaches. New York: Nova Science Publishers.]

5. **Деянов, Д., Събева, С., Петков, Т.** (2015). *Бурдийо и Стангелини: соцоанализа и феноменологическа психопатология*. В: Stoyanov, D. (ed.), *Towards a New Philosophy of Mental Health*. In: Stoyanov, D. (ed.), Cambridge Scholars Publishing.]
6. **Елиас, Н.** (1999) „Общественият натиск към самопринуда“. В: Относно процеса на цивилизация т. 2, София. Атика.
7. **Слатински, Н.** (2011). Сигурността: същност, смисъл и съдържание. София: Военно издателство.
8. **Стоева, Теодора.** Възгледът за Аз-а в хуманистичната/екзистенциална психотерапия и консултация. В: Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Книга Психология, Т. 100, 2010, с. 99–120
9. **Фуко, М.** (2003). Трябва да защитаваме обществото. Цикъл от лекции в Колеж дьо Франс (1975–1976). София. ЛИК.
10. **Bröckling, U.** (2016). *The entrepreneurial self. Fabricating a new type of subject*. London: SAGE.
11. **Kleinman, K. V. D.** (1997). *Social suffering*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
12. **Wilkinson, I.** (2005). *Suffering: A Sociological introduction*. Cambridge: Polity Press.
4. **Deyanov, D., Sabeva, S., Petkov, T.** (2014). *Psihopatologiyata na vsekidnevieto kato problem pred sotsioanalizata*. [The psychopathology of everyday life as a problem before socioanalysis. In: Stoyanov, D. (ed.), *Psychopathology: theory, perspectives and future approaches*. New York: Nova Science Publishers.] (in Bulgarian).
5. **Deyanov, D., Sabeva, S., Petkov, T.** (2015). *Bourdieu i Stanghellini: sotsioanaliza I fenomenologicheska psihopatologiya*. [Bourdieu and Stanghellini: Socioanalysis and Phenomenological Psychopathology. In: Stoyanov, D. (ed.), *Towards a New Philosophy of Mental Health*. In: Stoyanov, D. (ed.), Cambridge Scholars Publishing.] (in Bulgarian).
6. **Elias, N.** (1999). *Obshtestveniyat natsik kam samoprinuda*. [The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations. Sofia. Atika] (in Bulgarian).
7. **Slatinski, N.** (2011). *Sigurnostta: sashtnost, smisal I sadarzhanie*. [Security: essence, sense and substance. Sofia. Military Publishing House.] (in Bulgarian).
8. **Stoeva, T.** (2010). *Vazgledat za Aza v humanistichnata/ekzistebtsialnata psihoterapiya I konsultatsiya*. [Perspectives of “I” in humanistic/exsistential therapy and counseling. In: Yearbook of St. Kliment Ohridski University of Sofia, Faculty of Philosophy, Book Psychology, T. 100, 2010, p. 99-120] (in Bulgarian).
9. **Foucault, M.** (2003). *Tryabva da zashtitavame obshtestvoto*. [Lectures at the Collège de France (1975-1976). Society Must Be Defended. Sofia. LIK.] (in Bulgarian).
10. **Bröckling, U.** (2016). *The entrepreneurial self. Fabricating a new type of subject*. London: SAGE.
11. **Kleinman, K. V. D.** (1997). *Social suffering*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
12. **Wilkinson, I.** (2005). *Suffering: A Sociological introduction*. Cambridge: Polity Press.

REFERENCES